

új körülmények új követelményeinek megfelelően. Meddig képes azonban alkalmazkodni az ökoszisztéma-alrendszerek főrendszere, az úgynevezett „természet”? Homocentrikus világunkban, amelyben a társadalmi és gazdasági érdekek elsődlegesek, gyakran figyelmen kívül maradnak a természetben uralkodó objektív törvények, s ez olykor megbosszulja magát: ahonnan a legnagyobb nyereséget várjuk, némelykor ott érnek a legnagyobb veszteségek. Az egyensúlyi állapotok ingadozásának ismerete tehát létfontosságú az emberiség számára, hogy illetékesen avatkozhasson be a változásokba — mind a természetet, mind pedig a saját érdekében.

KANADA ERZSÉBET-KORA?

(The Times Literary Supplement, 1973. 3738.)

Ezzel a címbe írt kérdéssel indítja kanadai irodalmi összeállítását a londoni hetilap; Ronald Sutherland, az összehasonlító irodalom professzora (a bevezető cikk szerzője) igenlő választ ad a kérdésre, noha egyelőre ő sem látja a holnapi kanadai Shakespeare-t vagy Ben Jonson-t, az általános fejlődés, a művekben jelentkező problémák gazdagsága és a figyelemreméltó, nemzetközileg is egyre ismertebb szerzők jelenléte azonban indokolja ezt az optimizmust. Kanada, miközben tudomást vesz a világban zajló dolgokról, s részese az egyetemes fejlődésnek (a „global village”-jelenség megnevezése a kanadai Marshall McLuhantól származik!), egyre inkább a maga útját járja az irodalomban és művészetben; McLuhan mellett ugyancsak jócsengésű Leonard Cohen, Northrop Frye, Margaret Laurence, Mordecai Richler vagy a *Hair* zenéjét szerző Galt McDermott neve, s a nemrég még jelentéktelen francia-kanadai irodalom képviselői, a Fémina-díjas Gabrielle Roy, Réjean Ducharme, Antonine Maillet ugyancsak hallatnak magukról.

Számunkra e neveknél mégis többet mond a sokféle törekvésből alakuló összekép, az az önállósulási törekvés, amelyet Sutherland bizonyos vonatkozásokban az amerikai néger, illetve az afrikai írók alkotói gondolataihoz hasonlít. „A kanadaiak végre kezdenek kibújni a selyemgubóból, amikor — ironikusan szólva — bizonyos európaiak és számos amerikai a gubót keresi, hogy visszabújhasson belé.” Ezért vannak ma előnyben a kanadai írók az európaiakkal és amerikaiakkal szemben: kénytelenek kezdeményez-

ni, meghatározni önmagukat, létfontosságú problémákról kell írniuk, új formákat kell keresniük — nem az újítás kedvéért, hanem hogy kifejezhessék kollektív egyéniségüket. „Az angol vagy francia író számára mi új van a nap alatt? A technikai kísérletek talán? A felszabadult nő vagy a Közös Piac? Várakozás egy új Godot-ra? Az amerikai író egyre baljósabb és dezilluzionáltabb lesz... A kábitőzser színpada kényelmes gubót kínál, a Zen Buddhizmust, autókípufogóaszt, okkultizmust, a szexuális inhibíciók és exhibicionizmus katalógusát, Marilyn Monroe életét...”

A kanadai írók, mind az angolok, mind a franciák, ezzel szemben önmagukkal s a körülöttük élő emberekkel foglalkoznak — és ez nem kis változatosságot biztosít ennek a fejlődésben lévő irodalomnak. Persze, vannak megoldatlan problémáik — például a nemzeté alakulás dilemmái —, kulturális kibontakozásuk, irodalmuk-művészetük nemzeti önállósága azonban biztató távlatokat sejtet. Az egyes művészeti ágak — a zene, a film, a színház — jelentős sikerekkel büszkélkedhetnek. A montreali televízió önálló, eredeti programjával ma már felülmúlja mind a New York-it, mind a Los Angeles-it, s az utóbbi években több eredeti műsort készített, mint London és Párizs együttvéve.

HADSEREG-SZOCIOLÓGIA (Viitorul social, 1973. 4.)

Vasile Secăreş (az *Instituția militară contemporană: realități și perspective organizaționale* című tanulmány szerzője) szerint a hadsereg-szociológiában az utóbbi évek során főként azokat a változásokat vitatják, amelyek intézményi szinten érintették a haderőket, s a különböző nézetek számolnak azzal, hogy maguk a hivatásos katonák is változtattak magatartásukon a szakmai modell megválogatásakor: keresik a jelenlegi stratégiai és társadalmi viszonyoknak leginkább megfelelő társadalmi beilleszkedés legjobb lehetőségeit.

Általánosan elismert tény, hogy a második világháború után a hivatásos katonák szakmai csoportjában is mélyreható változások mentek végbe; a „hivatás” módosulásai persze ez esetben sem voltak függetlenek a társadalom egészében végbemenő folyamatoktól. Secăreş (a hagyományos hivatásos katonai modell funkcionális meghatározásairól szólva, a katonai eszköz létokai kapcsán megállapítja: a társadalmi intézményként fel-

fogott „katonaság“ „határvonalai“ nem csupán katonák alkotta mesterséges megkülönböztetések, hanem a katonai szerep valóságosságából erednek, és más társadalmi feltételek változásaihoz képest bizonyos állandósulási tendenciáknak alávetettek. A hadseregben a társadalmi kapcsolatok formai vonatkozásai elsősorban a hadseregben belül általában nemkívánatosaknak tartják a nem formai kapcsolatokat. Szigorú a központosítás és a hierarchia. A tekintély elszemélytelenedett, nem a személyt, hanem a sarzsit illeti meg. A tökéletes konformizmus, a *Befehl ist Befehl* kultusza a katonai magatartása előre nem látható megnyilvánulásainak minél alaposabb kiküszöbölését célozza. Az ilyen jellegű modellek tipikusak azoknak az irányzatoknak az érvényesülése szempontjából, amelyek a még csupán eszközként létező szabályokat is az öncél fokára emelnék, s e tendenciák konkrét hatásai megfigyelhetők például a katonai szolgálatukat teljesítő „civillelkeket“ szemben tanúsított bánásmódban.

A hagyományos értékek és magatartásformák leglényegesebb változásait politikai okok határozzák meg, de nem kevésbé fontosak a tudományos-műszaki forradalom hatásai, főként azok, amelyek közvetlenül a katonai technológiában és a hadművészetben érvényesülnek.

Az új státus kérdéseinek elemzésekor nem mellőzhető annak a jelentősége, hogy a háború szerepének az értékelése megváltozott, továbbá az sem, hogy új problémát jelez egy-egy nép egésze vívta háborúk lehetőségének a felmerülése. A XIX. században a katonai mesterség milyenségét meghatározó tényezők egyike az volt, hogy a háborút akkoriban elkerülhetetlennek tartották. Manapság azonban a katonai tevékenység modelljét egyeztetni kell azzal a meggyőződéssel, hogy a háború kirobbanása immár nem elkerülhetetlen. Bizonyos államokban most már inkább a fegyveres misszió elretentést szolgáló szerepéről szólnak; a katonai tevékenység legnagyobb hatékonyságát az agresszió „elbátortalanításával“ mérik; háború esetén azonban a legnagyobb hatékonyság az ellenség legyőzésével valóul meg.

A katonai státus alakulását befolyásolja a városiasodási folyamat, az életszínvonal emelkedése, a társadalmi-politikai élet fokozatos demokratizálódása, az oktatási és kulturális szint javulása, a társadalmi törekvések egész rendszerének fejlődése. A nem katonák kevésbé

hajlanak arra, hogy a katonai intézményt időszerűnek tekintsék, az iparilag fejlett társadalmakban csekély az érdeklődés a katonai karrier iránt (változás e vonatkozásban csak a nemzetközi feszültségek időszakaiban tapasztalható). Bizonyos esetekben a katonai hivatást olyan társadalmi kategóriákba tartozó egyének választják, akik másfajta lehetőségekkel nem nagyon rendelkeznek. A falusiak szívesen mennek tiszti iskolákba, viszont feltűnően kevés értelmiségi családból származó fiatal választja ezt a hivatást.

Ugyanakkor a technológizálódási folyamat előrehaladásával párhuzamosan megfigyelhető a „katonai“ és a „nem katonai“ között húzódó határvonalak relativizálódása, a katonaság „laicizálódása“, valamint olyan jelenségek, amelyekkel kapcsolatban polgári szerzők a tiszti karok „technokratizálódásáról“ írnak. A hadseregek szerkezetében növekszik a mérnök típusú kiképzésben részesült káderek jelentősége. Például hadseregünkben 1967-ben a káderek 25%-a mérnök és technikus volt.

Amikor a honvédelem társadalmiasodik — s adott esetben az egész nép háborújaként realizálódhat, mint például hazánk védelmi koncepciójában —, a nemzetvédelem fogalma olyan jellegű tevékenységet fejez ki, amely a társadalmi élet minden egyes szektorát érinti — írja Secăreş. „Proliferálódnak“ azok a struktúrák, amelyek alkalmasak katonai szempontból is a haza védelmére. Figyelembe veendő még egy, főként a szocialista társadalmakra jellemző jelenség, amely a békeállapot állandósulásához kapcsolódhat. Műszaki és szervezési adottságai folytán a hadsereget egyre inkább felhasználják nem katonai feladatok teljesítésére is (gazdasági feladatok; esetleg szélsőséges helyzetek, például természeti csapások következményeinek elhárítása stb.). A szerző azonban a fiatalabb nemzedékeknek az interperszonális viszonylatok minden vonatkozását érintő kritikai magatartását is elemezve, s az „ön tudatos katonai fegyelem“ fontosságát hangsúlyozva, alaposan elemzi a katonai hivatás modelljének problémáit a szocialista társadalomban. Mindenekelőtt a katonai és a polgári szféra szerves egységét emeli ki, azt a tényt, hogy a haza védelme a szocialista forradalom és építés része. A katonai káderek cselekvő részesei a társadalmi életnek, a szocialista társadalomban a tisztikar sohasem különülhet el teljesen a polgári élet körétől. Ebben a társadalomban a politikai értékek tükrében alakul ki megfelelő kép a hivatásos katonáról. A szocialista hadse-

reg tisztjének esetében a politikai és a szakmai értékek interdependenciája világos.

NŐK A TUDOMÁNYOS ÉLETBEN (Tudományszervezési Tájékoztató, 1973. 3—4.)

Hány egyetemet végzett nő van felelős beosztásban? Mi a mérnöknők és orvosnők helyzete? Milyen arányban kerülnek a középiskolát végzett lányok az egyetemre?

Ezekre a kérdésekre keres választ Egervári Anna cikke. A kérdés gyökere a középiskolába nyúlik vissza. Bár a középiskola padjaiban körülbelül egyenlő a fiúk és a lányok száma, az egyetemi hallgatók között túlsúlyban vannak a férfiak. Különösen áll ez a műszaki egyetemek hallgatóira. Az Amerikai Egyesült Államokban és Európa országaiban azonban egyaránt emelkedik a tovább tanuló nők száma, de az NDK kivételével, ahol az egyetemi hallgatónők száma 52%, mindenütt a férfiak vannak többségben. Manapság az egyes pályák elnöiesedéséről beszélnek. Ez látszólag ellentmond a statisztikáknak. Igaz, hogy a pedagógusok nagy része nő, ezek azonban az oktatás alsó- és középfokán tevékenykednek. Svédországban ritkaság a női egyetemi tanár, Angliában 2%-os az arányuk. Az NSZK-ban még az alsóbb fokú oktatóknak is több mint a fele férfi. A nők egyetemi pályafutására vonatkozó számok sem nyújtanak egyértelmű képet. A Humboldt Egyetemen végzett, 1968-as felmérés szerint az orvostudományi tanszéken a női professzorok aránya 8%, a docenseké 16%. Az orvosnők száma legmagasabb a Szovjetunióban (72%), olyan területeken is tevékenykednek, mint a sebészet. Európa többi országában a vezető nők helyzete továbbra is probléma. A műszaki területen a lányok már a főiskolára való bejutáskor helyzeti hátrányban vannak. Az Amerikai Egyesült Államokban a statisztikák említésre sem méltatják őket. Nyugat-Európában a mérnöki pályán dolgozó nők aránya 0,5% és 2% között változik. Világszerte aránytalanul alacsony a tudományos kutatásban részt vevő nők száma.

A probléma ellentmondásosságáról vall a következő tény: az Amerikai Országos Kutatási Tanács 1970-ben csak 57 nőt foglalkoztatott, pedig a tudományos doktrátussal rendelkezők száma 8305 volt. Nyilvánvaló tehát, hogy a képesítés és az érvényesülési lehetőség egyensúlya valahol megbomlott. Ebből adódik egy még

bonyolultabb kérdés: *mi az oka, a magyarázata a jelenlegi helyzetnek?* Jó, hogy a Nobel-díjasok között nők is vannak; igaz, hogy képesek lennének a műszaki pályán is bármely feladat megoldására. Mint már említettük, a probléma megoldása a középiskolai oktatásban keresendő. Fokozottabb hangsúlyt kellene helyezni a tanulók gyakorlati és műszaki képzésére.

Marad azonban — s ez elsősorban a kapitalista országokra jellemző — a női munka megkülönböztetése a férfiakétól. Az amerikai egyetemek tanszékvezetői megfelelő képzettségű nőknél szívesebben alkalmaznak férfiakat. Ez utóbbiak fizetése átlagban jóval meghaladja a nőkéét, akik férfi kollégáik fizetésének kb. 75%-át kapják. Háttérbe szorulásuk megmutatkozik a kutató-ösztöndíjak odaítélésében is. Az amerikai Országos Tudományos Alapítvány által adományozott fizikai ösztöndíjaknak mindössze 0,03%-át kapták nők.

A családi gondok a legtöbb nőt megakadályozzák abban, hogy lépést tartson a férfiakkal, továbbképezze magát. Nem a képességek hiánya, hanem fejlesztésük korlátozott lehetősége okozza, hogy a tudományos képzettség terén a nők többnyire középszinten rekednek meg.

BALKEZESSÉG ÉS „KÉTBALKEZESÉG” (Studia Psychologica, 1973. 3.)

A balkezesség nem rossz szokás, hanem fejlődéslélektani, örökléstanai és anatómiai probléma — foglalja össze a Szlovák Tudományos Akadémia e témával foglalkozó lélektani kutatócsoportja többévtizedes kutatásainak tanulságát. Az angol nyelven megjelenő szlovák szakfolyóirat ugyanabban a számban több cikket is ennek a kérdésnek szentel. Mivel a mindennapi életben elsősorban az tűnik fel, ha valaki a bal kezét használja a jobb helyett, a köztudatban csak a balkezesség fogalma él. (Attól függően, hogy milyen mértékben használja valaki a bal kezét, lehet kifejezetten és lappangóan balkezes, ha pedig mindkét kezét egyenlően tudja használni, ambidextráról beszélünk.) Ambidexternek nemcsak az számít, aki mindkét kezére egyformán ügyetlen, vagyis „kétbalkezes”. A bűvészek többsége például úgy ambidexter, hogy mindkét kezére egyformán ügyes, vagyis „kétjobbkezes”.

Tény, hogy a társadalomban túlsúlyban vannak a kimondottan jobbkezes cselekedetek. Először is az írás jobb kézzel, bal-